

Előterjesztés

Sátoraljaújhely Város 1867 és 1902 közötti társadalom- és életmódtörténetének megírására beérkezett pályázat elfogadására

Tisztelt Képviselő-testület!

Sátoraljaújhely Város Önkormányzata 195/2025. (XI.27.) határozatával pályázatot írt ki Sátoraljaújhely Város 1867 és 1902 közötti társadalom- és életmódtörténetének megírására.

A pályázati felhívásra határidőben egy érvényes pályázat érkezett az Inventárium Alapítvány részéről.

A pályázati anyag a határozati javaslat mellékleteként csatolásra került.

Kérem a tisztelt képviselő-testületet a pályázati anyag áttekintésére, megvitatására, majd a határozati javaslatban foglaltak szerinti elfogadására.

Sátoraljaújhely, 2026. január 12.

Szamosvölgyi Péter s.k.
polgármester

Határozati javaslat:

Sátoraljaújhely Város Önkormányzat Képviselő-testülete

.../2026. (...) határozata

Sátoraljaújhely Város 1867 és 1902 közötti társadalom- és életmódtörténetének megírására beérkezett pályázat elfogadásáról

Sátoraljaújhely Város Önkormányzat Képviselő-testülete Sátoraljaújhely Város 1867 és 1902 közötti társadalom- és életmódtörténetének megírására beérkezett pályázati anyagot **megismerte**, melynek alapján döntött arról, hogy azt a határozati javaslat mellékletében foglaltak szerint **elfogadja**.

Sátoraljaújhely város 1867 és 1902 közötti társadalom- és életmód története

(tézisek)

**Készült Sátoraljaújhely város Önkormányzata pályázati felhívására
(Kódszám: SPT/2025.)**

A pályázat kötelező elemei

Alapítványunk vállalja Sátoraljaújhely dualizmus-kori társadalom (életmód) története megírását.

Határidő: 2027. február 15.

Vállalási ár: 5 000 000 Ft (aam)

Terjedelem: Legalább 10 szerzői ív (4000 n/ív)

A pályázó neve: Inventárium Alapítvány

A pályázó címe: 2461 Tárnok, Dózsa György út 33/6.

Nyilvántartási száma: 13-01-0004454

Szakmai előélet, referencia

Az alapítvány alapítója, Hajdu Imre a Zempléni Helytörténeti Műhely létrehozója, Zemplén és Abaúj vármegye polgári kori történetének elismert kutatója, számos helytörténeti munka szerzője:

- Cigánd története (1997.)
- A múlt ösvényein – Tiszakarád története (1998.)
- Viharos évszázadok – Tiszalúc, egy zempléni hajdútelepülés története (1998.)
- „Maradékainknak...” – Csobád, egy abaúji település története (Nagy Pállal közösen) (2000.)
- A történelem hídján – Hidasnémeti története (Nagy Pállal közösen) (2000.)
- Sárospatak – képek a 20. századi városról (2008.)
- Sárospataki ételek, zempléni konyhák (2012.)
- Száz éves történetek – Sárospatak polgári kori társadalomtörténete (2014.)
- Száz éves történetek II – Sárospatak polgári kori társadalomtörténete (2019.)
- A 'Zemplén' Sátoraljaújhellyel kapcsolatos írásainak tartalmi kivonata. I-IX. kötet (1886-1902)

2020. március 15-e alkalmából Orbán Viktor miniszterelnök előterjesztésére Áder János köztársasági elnök Magyar Ezüst Érdemkereszt polgári tagozata kitüntetésben részesítette Hajdu Imrét Sárospatak város Kulturális Bizottsága, valamint Pénzügyi Bizottsága korábbi elnökét „Sárospatak város szolgálatában végzett közéleti munkája, valamint a város múltjának feltárását szolgáló hiánypótló helytörténeti kutatásai és kiadványszerkesztői tevékenysége elismeréseként.”

Bevezetés

A társadalomtörténet korábban szűkebb részterülete az mentalitástörténet, a helytörténet mellett mára úgy tűnik fragmentumból - megtartva az alapvető diszciplináris ismérveit és a tudományközi kapcsolódást - önálló kutatási területté vált.¹ Olyan szakmai szintérré, amelynek – kicsit leegyszerűsítve - egységes kutatási és közzétételi módszertana a mai napig nincs, és s közeljövőben nem is várható.² **Czoch Gábor** mentalitástörténeti bevezetőjében³ hivatkozik **Jacques Le Goff** definíciójára, aki így fogalmaz: „a mentalitástörténet a hétköznapi, az automatikusan ismétlődő cselekvésekkel foglalkozik, azzal, ami kívül esik a történelem egyes szereplőinek hatáskörén, mert gondolatviláguk nem tudatosított szintjét tárja fel. A hagyományos kultúrtörténet által középpontba állított egyéniség tudatosan teremtett eszmevilágával szemben a mentalitástörténet a mindig kollektívan értelmezett mentalitás kutatását tűzte célul. A mentalitás ebben a felfogásban a társadalmi szereplők reprezentációit és döntéseit anélkül irányítja, hogy azt a cselekvők tudatosítanák.” Közérhetőbben: a mentalitástörténet „a mindennapi, a gépiesen beidegződött cselekedetekről ad képet. Azt kutatja, ami személytelen az egyén tudatában, ami közös Caesar és a legutolsó légionárius, Szent Lajos és a legszegényebb paraszt, Kolumbusz Kristóf és akármelyik matróza gondolkodásában.” Ugyanő jegyzi meg később, amikor a kutatás lehetséges forrásait mustrálja, hogy a „mentalitástörténet mindenekelőtt „nem egyéb, mint bármilyen kútfő sajátos olvasata.”⁴

Lényegében ide érkezik meg **Hayden White** is, aki sokáig merőben szokatlan, a történetírás fő áramlatait nem megkérdőjelező, viszonzásként azonban sokáig vitatott elmélettel, a **történelmi elbeszélés** kereteinek megadásával jelentkezett.⁵ A történet utólagos rekonstrukciós fázisairól szólva a **történelmi mező —————> időrendbe szedett krónika —————> kikerekedett történet** folyamatáról ír. Ezzel tulajdonképpen egy hagyományos kutatási folyamatot írtunk le, aminek eredménye hasonlatos egy prózai alkotáshoz. Ugyanakkor – teszi hozzá White - „a regényíróval szemben a történész *már rögzített* események valóságos káoszával kell, hogy szembenézzen, melyből ki kell választania az elmondani szándékozott történet elemeit. Története megalkotása során bizonyos eseményeket beépít, másokat elvet, egyeseket kiemel, másokat alárendel. Ez a kirekesztés, kiemelés és alárendelés egy bizonyos típusú történet konstruálása érdekében történik, azaz a történész „cselekményesíti” a történetet.”⁶

Jelen írásunk - terjedelmi és szakmai motívumokra gondolva - nem törekszik a White-i elmélet és gyakorlat mélyebb és elemző bemutatására, szintűgy kritikájának bővebb ismertetésére. Annyit azonban fontos megjegyeznünk - már annál is inkább, mert a továbbiakban ezen a mezőgyén haladunk -, hogy tapasztalatunk és kutatásaink alapján is bizton állítható, hogy a történelmi ténnyel (krónika) nem lehet vitatkozni, a felhasználásukkal létrehozott történetek azonban interpretációk. Röviden: a tény konkrét, a történet nem az. Ez persze nem azt jelenti, hogy a történelmet a történész találja ki – bár a hangzatos cím lenne a bulvársajtóban: 'Lehull a lepel!' 'A történelem fikció!' 'Semmi sem úgy volt, ahogyan megírták!' Példaként említhetjük ezzel kapcsolatban az utóbbi évtizedekben divatossá váló történelmi

¹ Vö. K. Horváth Zsolt: Milyenek vagyunk ma? Bevezetés a társadalomtörténetbe és a magyar társadalomtörténet-írás identitása In: Korall, 15-16. 2004. május. - Vita a Bevezetés a társadalomtörténetbe című kötetéről.

² Tomka Béla: Társadalomtörténeti hagyományok, irányzatok, módszerek a nemzetközi gyakorlat szemszögéből. In. Uo.

³ Czoch Gábor: A mentalitástörténet. In: Bódy Zsombor és Ö Kovács József (szerk): Bevezetés a társadalomtörténetbe. 313. o.

⁴ Jaques Le Goff: A mentalitástörténet problémái. – In. Világosság, 17. évfolyam 11. szám. 1976. november 683-689.o. Fordította: Ádám Péter.

⁵ Hayden White: Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. The Johns Hopkins University Press, 1973. 448 o. Hivatkozta: Kisantal Tamás-Szeberényi Gábor: A történetírás nyelvi fordulata. - Hayden White narratológiája. In: Bódy Zsombor és Ö Kovács József, im.

⁶ Hayden White: A történelem poétikája. [In. Aetas 2001/1. 138. o. 5. sz. lábjegyzet]. Fordította: Kisantal Tamás és Szeberényi Gábor.

regények és a belőlük forgatott filmek sorát. Ezek **tényleg** megtörtént események alapján készültek, azonban sokkal inkább tekinthetők történelmi kalandregénynek/filmnek, mint rekonstrukciónak. Ezek szerzői nem bajlódnak a korábban említett hármastagolással még kevésbé az akadémiai történetmesélés princípiumaival, de legalább nem is rejtik művük műfaji besorolását.

I. A történet születése

A történeti forrásokkal való mostoha bánásmód - szintén újabb keletűen - az egykorú dokumentumokhoz való szinte korlátlan hozzáféréssel alakult ki. A digitalizációval megszűnt a helyhez kötöttség, az otthoni íróasztal mellől pár perc alatt kikereshetővé váltak alapvető fontosságú iratok. Ez a **kutatók** dolgát, pl. a két évtizeddel előtti helyzethez képest, jelentősen megkönnyíti.⁷ Ugyanakkor számosan vannak, akik a kiskamasz rácsodálkozásával böngészik az adott korszak közigazgatási iratait, jegyzőkönyveit vagy sajtóját, majd pedig az egy-két adat birtokában a hályogkovács magabiztosságával kreálnak történetet, alkotnak véleményt és hoznak ítéletet. Látható, hogy sokféle csapda leselkedik bármelyik társadalomtörténeti diszciplína kutatójára. Az eddigiek mellett, itt van talán az egyik legfontosabb, igaz vagy sem kérdése. Mert hiába eredeti egy forrás, attól még nem biztos, hogy igaz, amit benne találunk. Ezt csak akkor tudjuk minél nagyobb biztonsággal megítélni, ha ugyanarról a témáról minél több adat áll rendelkezésünkre, azaz mindent megteszünk azért, hogy vizsgálatunk minél több szóba jöhető kútfőre kiterjedjen.

I.1. A krónika

A következőkben annak bizonyítására teszünk kísérletet, hogy a krónikát nem adják ingyen. Azt nem készen, formás táblázatba szedve kapja a kutató.⁸ A források lehetőség szerinti pontos feltárása tehát nem megkerülhető. Azért nem, mert az eseményeknek nincsenek olyan alapvető forrásokkal alátámasztott dokumentációi, amelyek révén a teljes történetet látnánk. „Ez ugyanúgy igaz egy egyén életét, egy intézmény, egy nemzet vagy egy egész nép történetét alkotó eseményekre. Nem történetek szerint élünk, még ha úgy adunk is értelmet életünknek, hogy visszatekintve egy történet formájába öntjük.”⁹

Sátoraljaújhelyben és Zemplén vármegyében 1886-1902 között 106 öngyilkosságról van tudomásunk.¹⁰ Ez az esetszám elégséges lehet társadalomtörténeti elemzések, statisztikák készítésére és akár történet is kerekedhet segítségükkel még akkor is, ha tudjuk, hogy ettől sokkal többen választották az élet befejezésének ezt a módját. Utóbbira bizonyosság Zemplén vármegye Közigazgatási Bizottsága 1886. augusztus 9-i jelentése, melyből arról tájékoztatnak, hogy amíg egész első félévben 14, addig júniusban 5 öngyilkosság történt vármegyeszerte (Újhelyben 2, Tolcsván 1 önlövés, Gálszécsen 1 akasztás, Nátafalván pedig egy 56 éves nő [saját] torkát borotvával elmeteszte). Ez pedig sajnálatosan Zemplén vármegye morális életének hanyatlásnak indulását jelenti.¹¹

⁷ Ezzel kapcsolatban - különösebb nosztalgikus visszaemlékezés nélkül - most elég annyi, hogy minden elsődleges forrás (pl. oklevelek, törvények, rendeletek, évkönyvek, újságok, adóösszeírások, népszámlálások) csak a szakmailag vagy területileg illetékes levéltárban a helyszínen voltak kutathatók. Most pedig nem. Ez ügyben szíves figyelmükbe ajánljuk a Nemzeti Levéltár weboldalát.

⁸ Bár volt már rá példa, hogy egy-egy közigazgatási- vagy pártiratban találkoztunk ilyennel. Különösen a kommunisták 1947-es elcsalt választás utáni hatalomátvételt követően, majd 1948-ban az MKP és az MSZDP egyesülése utáni kiteljesedett terror idején keletkezett történeti forrásértékét tekintve értékes és fontos, akkurátusan megszerkesztett kimutatást találtunk az emberek vagyoni és szociális helyzetéről.

⁹ Hayden White: A történelmi szöveg, mint irodalmi alkotás. Fordította Heil Tamás. In: Hayden White: A történelem terhe. – Osiris, 1997. 68-103 o.

¹⁰ A 19-20. század fordulóján már 4 újhelyi lap jelent meg egy időben. Azok némelyike 1889-től szintén foglalkozott bulvárhírek közzétételével.

¹¹ Zemplén - 1886. augusztus 15. 17. évf. 33. szám.

Balázs Lajos mozdonyvezető-jelölt az újhelyi vasúti indulóházánál, október hó 21-én reggeli 6 órakor forgópisztolyból szíven lőtte magát s rögtön kimúlt. Tettének oka ismeretlen. Tárcájában 150 ftot találtak.

A hírrel kapcsolatban most nem is annak tartalma, hanem történetbe ágyazhatósága érdekes. Önmagában áll, nem tudunk mit kezdeni vele, ezért eltesszük későbbi időkre, amikor - bízva az újság akkori szerkesztőjében, hogy továbbra is közlésre érdemesnek tartja a hasonló híreket – majd elővesszük újra.

Bodrogolasziban özv. Novák Ádámné 17 éves leány szolgálója, gazdasszonyának egy lopva megevett tojás miatti pirongatását annyira szívére vette, hogy barátnőitől elbúcsúzva, a Bodrog folyóba ugrott, hol többek láttára a habok közt lelte halálát.

Ez az újabb szűkszavú tudósítás a részvéten túl szakmai érdeklődésünket is felkelti, hiszen már nem csak azt tudjuk, hogy a szegény kislány a folyónak ment, de azt is tudjuk, hogy miért.

Az Újhelyben állomásozó 7. ulánus ezredhez tartozó Tracz Voicsek nevezetű közember, az ún. Gyilkos korcsma tőszomszédságában lévő lovassági istállóban a gerendára fölötötte magát. Társai ma egy hete [1887. november 20.] a reggeli abrakoláskor vették észre szerencsétlen társukat, akinek megmentésére a rögtön odahívott katonaoorvos már későn érkezett. Azt beszélik, hogy Voicsek azért végezte volna ki magát, mert az egyik altisztnek goromba bánás módját tovább elviselni nem tudta.

Az Újhelyben állomásozó ulánus lovasság egyik káplárja [1888] június 7-én [csütörtök] délután saját karabinjából magát föbe lőtte. Rögtön kimúlt.

Az Újhelyben állomásozó ulánus katonaság egy közlegénye tegnap reggel [1888. július 21, szombat] a kispiacon lévő s általuk használt állásban fölakasztotta magát.

Ezekből az írásokból az öngyilkosság okán túl helytörténeti információkat is megtudunk. Azt, hogy Újhelyben az [egyik] lovassági istálló mellett a Gyilkoshoz címzett kocsmá működött,¹² illetve azt, hogy az újhelyi lovasságnál problémák lehetnek. Utóbbit aztán a következő, fél évvel későbbi eset is alátámasztja:

Deák Sándor (dámóci fiú), az Újhelyben állomásozó Vladimir orosz nagyherceg nevét viselő 14-ik huszárezred harmadik századának közlegénye [1889] február kilencedikén [szombaton] a Gyilkos korcsma melletti laktanyában öngyilkossági szándékból nyakán borotvával súlyos vágást ejtett, anélkül azonban, hogy valamely életidegét vagy torkának nemesebb részét sértette volna meg. A kórházban, melybe tettének elkövetése után szállították, öngyilkossági kísérletének indító okául elmondta, hogy Herceg Albert nevű káplára szakadatn nélküli kínzásai elől akart a halálba menekülni. Ezen állításának hiteléhez nyaka hátsó részén és a fején lévő súlyos botütések nyomai hozzájárulnak.

Még több ismerettel lettünk gazdagabbak. Már nem csak az istálló, de a laktanya helyét is be tudjuk azonosítani, és a szerkesztői bőbeszédűségnek hála, az ezred nevét is feljegyezhetjük. A szerencsésen életben maradt Deák Sándor pedig megerősítette a korábban csak vélt altishti brutalitást, ami mellé egy nevet és alegységet is feljegyezhetünk: 'Herceg Albert káplár, 14. huszárezred, 3. század. – erőszakos ember hírében állt.'

Az Újhelyben állomásozó huszárszázad Vajda nevű szakaszvezetője, állítólag fegyelmi büntetése fölötti szégyenében, [1890] január 10-én, az ágya lepedőjéből csavart kötélre felakasztotta magát. Társai azonban idejekorán észrevették, levágták s így életben maradt.

¹² Érdeklődéssel jegyezzük meg, hogy a kocsmá említése pont emiatt a szomorú eset miatt került az újságba. Nem volt jó hírű vendéglátóhely, mindenféle kétes elemek fordultak meg itt, ami szinte minden évben okot adott arra, hogy a Zemplén megemlítsa tudósításai között. A kocsmát ebben az időben bizonyos Goldberger Mózes üzemeltette (ezt más forrásból tudjuk). Nem fontos információ, de még jól jöhet adott esetben.

I.2. A történet

Azt hihetnénk, hogy jó sok információval bírunk a helyi öngyilkosságokról, ezért aztán elkezdjük írni a történetet. Bújjunk egy képzeletbeli történetíró bőrébe, és lássuk mire megyünk.

Még szinte el sem ült Rudolf trónörökös 1888. január 31-én, a mayerlingi vadászkastélyban elkövetett kettős öngyilkosságának városszerte beszélt híre (állítólag először szeretőjét, Vetsera Máriát majd saját magát lőtte fejbe, de ki tudja, mi igaz belőle, mert azt is beszélnek, az anarkisták műve vagy véletlenül sült el kétszer a fegyver), február 9-én újabb suicidum hozta lázba a hecskei kofákat, a Gyilkosba járó közrendűeket ugyanúgy, mint a kaszinózó tiszt urakat.

Régóta rebesgették, hogy az Újhelyben állomásozó huszárok altisztje, egy Herceg Albert nevű káplár bestiális viselkedése sok fiatal életét nyomorította meg, tette tönkre vagy neki betudható okból választották inkább az önkézi halált.

Hetek óta jó idő volt, olyan, amikor az embernek kirándulni támadt kedve és szinte oly kedvező időjárásunk volt, aminőnél szebbet jobbat, februárius első napjaiban el sem tudunk képzelni. A leesett hólepel többnyire derült napok delén, tavaszias verőfényben olvadozott, a holdas hideg éjjelen ismét összefagy, s lassan, ha tovább is így tart majd el is fogy. Az öreg gazda - ugyan - azt mondja erre, hogy a tél még nem adta ki mérgeit, mert ha gyertyaszentelőkor veréb iszik a csorgásból, jön még hó és fagy. Most pedig iszik, ahelyett, hogy röptében fagyna halálra a csikorgó szibériai hidegben.

Mégis, a tavasz reménysége nem Deák Sándor dámóci besorozottnak szólt. Ő eddig bírta a kegyetlen bánásmódot, a végtelen egreciroztatást és inkább elvágta a torkát, csak hogy szabaduljon. Istennek hála, vagy talán ő sem akarta a halálos véget, inkább a figyelmet szerette volna felhívni, hogy valaki végre mentse ki az újoncokat a káplár kezei közül, mindenesetre a metszés nem bizonyult halálosnak. Schön doktornak, a kórház főorvosának részletesen elmesélte a vele és másokkal történeteket, bizonyoságul pedig megmutatta a tarkóján és fején látható botütések nyomát.

Így már más fényben látjuk az évekkel ezelőtti haláleseteket is. Például, amikor 1887. november 20-án Tracz Vojcsek, galíciai legény a laktanya melletti istállóban felkötötte magát (állítólag altiszt-i erőszak miatt), vagy alig fél évvel utána, 1888. június 7-én, egy szombati napon egy káplár lőtte főbe magát, két hétre rá pedig szintén öngyilkos lett egy közlegény a kispiacon lévő honvédségi állásban.

Az öngyilkosságokban a személyes tragédia átélése mellett az addig elvezető út a kutató számára elsődleges fontossággal bír. Az eddigi esetek az **átélt erőszak**tól vezettek az végzetes felé.

Azonban volt egy legalább ennyire meghatározó ok, a **szégyen**. Nem lévén lélektani szakemberek, ezért a szégyen pontos, a történetírásban elfogadott meghatározásával nem tudunk szolgálni. A szégyen egy kínos helyzet, melyet akkor érzünk, ha úgy érezzük, tettünk, cselekedetünk alatta marad erkölcsi meggyőződésünknek. Ez által önbecsülésünk sérül, vagy úgy tapasztaljuk, hogy szűkebb vagy tágabb környezetünk elítél emiatt. Az ebből táplálkozó megalázottság és értéktelenség érzése, gyakran cselekvésképtelenséghez, vagy visszafordíthatatlan tettek felé terel. Két ilyen példát is be tudunk mutatni.

Hogy a katonáknál maradjunk, most egy altiszt, a Vajda nevű szakaszvezető az áldozat, aki fegyelmi büntetése feletti szégyenében a lepedőjéből sodort kötélre akasztotta magát. nem sokon múltott halála, de társai idejekorán észrevették és megmentették.

Novák Ádámné bodrogolaszi asszony cselédje pedig azért választotta sírhelyéül a Bodrogot, mert gazdasszonya leteremtette egy titokban megevett tojás miatt. A kislány a körülötte lévőktől elbúcsúzva a hullámokba vetette magát.

Olyan is volt, amikor a kívülállónak sejtelve sincs a motívumról, csak a hírt olvassa szomorúan: 'Balázs Lajos mozdonyvezető-jelölt az újhelyi vasúti indulóházánál, október hó 21-én reggeli 6 órakor forgópisztolyból szíven lőtte magát s rögtön kimúlt. Tettének oka ismeretlen. Tarcájában 150 ft-ot találtak.' Így megy ez.

I.3. Tanulságok

Rögtön el is kezdjük az elemzést az erősségekről, gyengeségekről, lehetőségekről és veszélyekről.

Ami az írás javát szolgálja **(erősség)**, hogy olyan információkat is megoszt az olvasóval, ami csak további forrásfeltárással kerülhetett felszínre. Ilyen az 1888. februári újhelyi időjárás, vagy ilyen dr. Schön Vilmos felvétele a történetbe, aki a tárgyalt időszak meghatározó személyisége volt¹³ (Itt hívjuk fel mindenki figyelmét az emberi emlékezet hálátlanságára, illetve szelektivitására. Ma már senki sem emlékszik akár 20-25 évvel ezelőtti emberekre, akik pedig akkor megkerülhetetlenek voltak a hétköznapi közbeszédben is. Mi is így fogunk járni, ne legyen kétségünk. A hecskei kofák említése is bizonyosság a történelmi helyismeretre. A történelmi keretbe helyezés (Rudolf halála) kifejezetten figyelem felkeltő nyitó bekezdés lett.

Viszonylag kerek történetet sikerült faragni a rendelkezésre álló kevés adatból. Viszonylag, mert azért pár kérdésre érdemes lett volna kitérni **(gyengeség)**. Mivel semmit sem tudunk a honvédség szervezetéről, a kolléga utánanézhett volna, hogy kik lehettek békeidőben sorkatonák. Volt-e általános hadkötelezettség, ha volt, hány éves kortól, ha nem volt, kikre vonatkozott mégis. A Rejtő Jenő kalandregényeiből is ismert altiszti erőszak romantikus (értsd: kemény, határozott és mégis igazságos) ábrázolása mellett mi jellemezhetette katonaság valódi belső viszonyait.

Mindezek ellenére és mindezekkel együtt az írás további kutatásra és folytatásra érdemes **(lehetőség)**. Az adott és rendelkezésre álló lehetőségeket kihasználva tovább kell folytatni kutatást a többi eset felkutatásával és bemutatásával, amelyek közül sok befejezett, pár 'sikertelen' és még kevesebb eltitkolt (gyanúnk szerint Molnár főispán felesége is öngyilkos lehetett). Ezekből a lokális társadalomtörténet számára értékelhető elemzéseket lehet majd közreadni.

Ha így lesz, azaz folytatódik a kutatás, a lehetőség szerinti összes leágazást vizsgálat alá kell venni **(veszélyek)**, és itt nem csak a szucidiumra, mint tényre, és a társadalmi vagy személyes okaira, hanem figyelemmel kell lenni a hozzá kapcsolható akár közigazgatási, katonai vagy más értelmezési keretre is. Az írás kikerüli az ember értékelésre való hajlandóságát és nem ítélik, nem von le tanulságokat, hanem okosan hátra lépve, azt meghagyja az olvasónak.

Ne feledjük, a történet kicsit olyan, mint Schrödinger macskája: amíg nem látjuk nincs és csak akkor válik észlelhetővé, ha belenézünk a dobozba. A példában szereplőkről senki nem tud már semmit, a katonákról szolgálókról akkor sem sokan és sokat. Most azonban, hogy életük egy tragikus szelete napvilágra került bármilyen furcsa is (de legalább nem rémisztő), a halottak újra életre keltek képzeletünkben. Aki arra vállalkozik, hogy értelmet ad a történelmi tényeknek, felelősséggel tartozik azoknak, akiről ír, akiknek ír és akik mostantól bármikor elolvashatják, amit írt. És elsősorban önmagának, hogy a jól végzett munka örömeivel tegye le a tollat.

II. Sátoraljaújhely története a dualizmus első három évtizedében

II.1. Elsődleges történeti források. Kazinczy Levéltár.

Sátoraljaújhely monarchia-kori történetének emlékezete az elsődleges források ismeretében viszonylag egyszerűen behatárolható. A korszakból sem városi közigazgatási iratanyag, sem képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradt fenn, illetve 1889-1902 között, a várossá nyilvánítással kezdődő időben jegyzőkönyvek kutathatók.¹⁴ A rendőrkapitány iratai hasonló időszakból állnak rendelkezésünkre. Az iratok raktárjegyzéke szerint 13 doboz vonatkozik az időszakra.¹⁵ Zemplén vármegye nyilvántartásainak gyűjteményének átnézése után úgy tűnik érhetnek kellemes meglepetések, mint ahogyan a községi és vármegyei szabályrendeletek, illetve egyesületi alapszabályok gyűjteményében is.¹⁶ A Viczmándy és a

¹³ A városi Közegészségügyi Bizottság elnöke, a Zemplén vármegyei nyilvános Közkórház főorvosa. A Függetlenségi Párt (ellenzék) vármegyei alelnöke. Az 1896-os országgyűlési választáson 299 szavazatot kapott. Kislányát, Máriát Bánó József budapesti ügyvéd jegyezte el 1891-ben. És így tovább...

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (BAZMLt) V. 71. A járási főszolgabíró iratai csak részben maradtak fenn. (Uo. IV. 2411)

¹⁵ BAZMLt - V.73.

¹⁶ Uo. IV. 2414, 2415, 2416, 2417.

Dókus családi levéltárakat is érdemes átnézni (Dókus Gyula vármegyei főjegyző majd alispán, Viczmándy Ödön pedig eggyel előtte lévő főjegyző volt).¹⁷

II.2. Zemplén újság¹⁸

Időszakok (1870-1886; 1886-1902; Borúth Elemér, Dongó Gyárfás Géza)

1870. január 4-én Borúth Elemér kiadó tulajdonos és felelős szerkesztő jegyzésében megjelent Zemplén vármegye ismeretterjesztő lapja, a Hegyalja.¹⁹ Ma, amikor a közösségi médiában minden egyes ember, aki regisztrál, saját újságja főszerkesztője, szerkesztője és a terjesztésért felelős munkatársa is egyben, talán érdekes lehet, hogy akkoriban mi minden kellett ahhoz, hogy egy négy oldalas újság az olvasók kávéházi asztalára kerülhessen (ha túljutottak az engedélyezési folyamaton és jogilag lehetségessé vált a megjelenés).

Kellett nyomda. Nyomdagép. Kellett rengeteg betű és egyéb karakter (A;a – B;b – C;c) ólomból, és ónból öntve. Kellettek mindenféle, a nyomtatást és a szedést segítő eszközök. Kellettek munkatársak is: szedők, akik az előbb említett betűket egyesével ún. nyomókeretben elhelyezték. Kellett tördelő szerkesztő, aki a lapok arculatáért is felelt. Kellett gépmester. Kellett segédszemélyzet, akik a tintaért, papírárt és más fontos dolgokért voltak felelősek. A nyomda tulajdonosa sokszor azonos volt a lapkiadóval. A Hegyalja esetében ez nem így volt, a lapot Weisz Mór gyorsajtóján nyomtatták.

A kiadóhivatal létszámát és a betöltött munkaköröket a tulajdonos anyagi helyzete határozta meg. Mivel a nyomdaköltségen nem lehetett spórolni - különösen a kisvárosi újságok - igyekeztek a szerzői és szerkesztői gárdán takarékoskodni. Volt ugye a felelős szerkesztő, és adott esetben egy szerkesztő, és a lap profiljába illő egyes szakterületek újságírója. Kellett korrektor, aki még a sokszorosítás előtt átnézte a próbanyomatot, keresve a sajtó- és nyomdahibát. Rajtuk kívül valószínűleg szükség volt egy titkársági feladatokat is ellátó munkatársra is.²⁰ Ezeket a feladatokat gyakran egy személy – a lapkiadó tulajdonos – látta el.

A működésében magasztos célokat (kulturális misszió, demokratikus közélet, szabadság, egyenlőség, testvériség, függetlenség, stb) megfogalmazó lap tehát jelentős induló- és tartalék tőke nélkül szinte halálra volt ítélve. Ez nem csupán az érdektelenségnek, de egyéb szociológiai okok mellett (a hatévesnél idősebb korosztályban) az írni és olvasni nem tudók arányának (68,7%) is betudható.²¹ A hétköznapi közlés és információcsere színtere akkoriban a városi kút környéke, a piac, a vásárok, különféle vallásos események voltak. Az újsággal még a polgárrá válni kívánó iparosok és kereskedők többségének is ismerkedni kellett.

Borúth örült az erkölcsi elismerésnek, de vágyott az anyagi sikerre is. Az első pár szám megjelenését követően el is mondta, hogy anyagi értelemben erőn felül teljesít, és fogalma sincs, hogyan fogja tudni hosszú távon finanszírozni a lapot.

¹⁷ BAZMLt. XXIII. 8, 27. Illetve a Búza és Löcherer (volt országgyűlési képviselő, Búza Barna és dr. Löcherer Lőrinc megyei főorvos, törvényszéki orvos, börtönorvos. 1893-ban h. vármegyei tisztifőorvos, majd kinevezett vármegyei főorvos) családok levéltára is érdekes lehet – Uo. 56, 57.

¹⁸ Az 1890-es években több lap is megjelent a városban, de a hírek és vélemények vezérhajója azok piacra kerülése ellenére vagy mellet is a Zemplén maradt. A Közérdek (1873) és a Zempléni Újság (1901) mellet az 1898 végén induló Felsőmagyarországi Hírlap lett a helyi bulvárlap és a szélsőbalos politikai propaganda szócsöve. Nem annak indult, de a mérsékelték, pl. dr. Kossuth János, Bíró Pál távoztával a parlamenti mandátumra vágyó Búza Barna dr. dühös és személyeskedő cikkei határozták meg a lap hangvételét. Véleménycikkeken kívül, egyedi tényanyagot nem nagyon hozott le. Használnunk feltétlenül fontos lehet, de forrásként csak erős kritikával szemlélhetjük (összevetve pl. a Zemplén adott témában megjelent írásaival.)

¹⁹ OSZK - Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis [Továbbiakban: EPA]: <https://epa.oszk.hu/04700/04760>

²⁰ Mindezeket csak az igénybe vett emberi és gépi infrastruktúra nagyságrendjének bemutatására írtuk, saját kútfőből. Adott esetben több és más eszköz és munkakör is csatlakozott a kiadói és nyomdai munkához, de ezek biztosan.

²¹ Az adatot közli többek között: T. Kiss Tamás: Az analfabetizmus. In: Kulturkapuk, 2013. - https://acta.bibl.u-szeged.hu/58301/1/2013_kulturkapuk_011-042.pdf

Kétszeresen jól esik nekem is, ha önzéstelen törekvéseim elismerésül - lapom iránt az érdekeltséget ébredni látom, jóllehet az csupán a buzdítás, rokonszenv s baráti jó tanács alakjában jelenik is meg. Mert valóban már-már inogni kezdék hitemben, mely talán egyedül önte bátorságot belém a kezdeményezés lobogóját kibontani. Ha minden journalistikai hiúság nélkül megragadt ásó nyelét, melylyel a nemzet egyik szerény napszámosaként a jobb jövő felé vezető iránynak e megye szellemi és anyagi erőinek remélt támogatása mellett célom volt ösvényt nyitni, már eldobandó valék. Midőn a többfelől hozzám érkezett elismerő nyilatkozatok a küzdelem folytatására új erőt kölcsönzének, a későbbi jó siker diadala reményében mintegy ösztönözve, hogy csak hozzam továbbra is az áldozatot. Igenis! Tisztelt olvasóközönség! A Hegyalja minden számának megjelenése részemről megannyi áldozatnak tekinthető, melyet e megye fennkölt szellemének bizonyosságául a közművelődés oltárán hetenként bemutatok.²²

Ne legyen kétségünk, az utolsó mondat segélykiáltásában pusztán a pénzügyi helyzet válságossá fordulását érti, mert szenvedélyesen szeretett írni, szerette a létrehozott lapot és azt, hogy sokan biztatták a folytatásra. Még akkor is, ha elmondása szerint „egy gátversenyre pályázó angol ménnek nem kel annyi akadályt átugrania, mint egy pályáját kezdő vidéki lapnak.”²³ A kevés hirdető miatti anyagi problémák mellett megjelentek a megmondóemberek is, akik kéretlen jótanácsokkal látták el a lap szerkesztését és irányvonalát illetően, „s működésem scenirozását szellőzteték, az ide vágó hiányok kitöltésére fektetve a súlyt, s egyszersmind ettől téve függővé a lap jövődjét. [...]

A buzdítás és elismerés biztató fényénél nem egyszer kell találkozunk az ócsárlás és féltékenykedés, nemkülönben pedig a bizalmatlanság és túlérzékenykedés sötét alakjaival, melyek minden lépten-nyomon működésünk elé gátat emelni igyekeztek. Amde törekvésünk zajtalan folyamát, mely medrét soha nem hágtá át, s forrását az öntudatosságból nyeré, megzavarhatja ugyan néhány bele dobott kavics, de kimért továbbfolyásában feltartóztatni képes nem vala.”

Az elszánt, hirdetőkért folyó küzdelem mellett az állandó előfizetők számát is növelni kellett. Ez pedig Borúth ötlete nyomán az lenne, hogy a megye települései, mint a vármegyei határozatok és rendeletek hivatalos közlönyére, a Hegyaljára előfizetnének. „*Óhajtanánk e tárgyúlag tüzetesebben kifejteni nézeteinket, azonban terünk nem engedi, s csakis annyit említünk fel még, hogy lapunk „közérdekű közleményei”-ben a községek vezetésével megbízott előljárók, különösen a jegyzőségek, mindenestre oly kalauzt nyerendének, mely biztos fonalul szolgálанд mindazon complicált természetű ügyekben, melyek - minthogy a nép és állam érdekeit legközelebből érintik - teljesen korrekt eljárást igényelnek. Ezen indok lebeghetett többek között tekintetes Zemplén megye legközelebb gyűlésezett nagy bizottmánya előtt, midőn a megye összes szolgabíráit a Hegyalja erkölcsi támogatására határozatilag utasította.*”²⁴ Ugyanekkor hívták fel az eddigi előfizetők vélhetően nem nagy számú közösségét, hogy az április 5-i szám megküldését követően legyenek kedvesek az előfizetéseket megújítani, mert fölös példányokat nem szeretnének nyomtatni.²⁵

Az ismertség felé vezető úton az erkölcsi támogatás (első lépésként) tűrhető eredménynek számított, de ezt szemmel láthatóan nem követte az abonensek hada. A tulajdonosok számára egyszerűbb lett volna feladni, de inkább előre menekültek. Nem tartották lehetségesnek, hogy az embereknek nincs szükségük az információra. Azt is gondolhatták, hogy az emberi természet a világon mindenhol alapjaiban ugyanaz, miért lenne ez másként Sátorajúj helyben: a homo sapiens egyben homo curiosus is egyben sok más egyéb jelzővel együtt. Az ember mindre kíváncsi, ami a körülötte lévő, folyamatosan változó világban

²² Hegyalja - 1. évfolyam 9. szám - 1870. március 1.

²³ Uo. - 1870. március 22. 1. évfolyam 12. szám.

²⁴ Uo. – Előfizetési felhívás.

²⁵ Uo. - 1870. április 5. 1. évf. 14. szám

történik. Az így megkapott információt vagy tárolja, vagy átengedi az emlékezet rostáján, de mindenképpen bírnia kell új hírekkel és ismeretekkel ahhoz, hogy elhelyezze magát környezetében.

Borúth Elemér tehát laptulajdonosként és felelős szerkesztőként mindezekben töretlenül bízva kigondolta, hogy csak akkor lehet anyagilag is hasznos a vállalkozás, ha az apró krajcárok (egyéni előfizetők és lapszámonkénti vásárlók) mellett nagy megrendelőkkel is megállapodást köt. Ezek helyi bankok, gazdasági társaságok, egyesületek, az akkor kiépülő vasút igazgatósága és a vármegye illetőségei voltak. Apránként felfedezték fel létezésüket a hosszútávú megjelenésben érdekeltek.

A Hegyalja megszűnt és a következő szám 1870. szeptember 30-án már Zemplén néven jelent meg²⁶ egyszerre jelezve a folytonosságot jogi és eszmei értelemben egyaránt. A név választás szimbolikus volt, a kisebb földrajzi egység felől a nagyobb felé közelítve jelezve, hogy immár nem csak Újhely és környéke, de az egész vármegye tájékoztatását is vállalják.

Előfizetési felhívás

a Zemplén című vegyes tartalmú hírlapra.

Kilenc hónapja, hogy a Hegyalját megindítottuk. Kilenc hónapon át folyvást a remény küszöbén állottunk várva s lesve Zemplén vármegye értelmiségének felénk forduló részvételét és anyagi támogatását. Kilenc hónap hosszú idő. Ez idő alatt fájdalommal kellett meggyőződünk arról, hogy Zemplén megye még mindig nem érzi szükségét kebelében a sajtó működésének. Ily körülmények között nem volt hátra más, mint e folyó szeptember hó végével megszüntetni az eddig is tetemes költséggel fenntartott Hegyalját.

Már hangoztattuk is némely körökben e szándékunkat, míg végre a több oldalról jött biztató és bátorító szó után elhatároztuk **még egyszer, újtott erővel, címmel, iránynyal és áldozattal megragadni a dőlőfélben lévő zászlót**. Ezért jónak láttuk az eddigi Hegyalja helyett Zemplén írni zászlónkra, hogy ez általánosabb színezetű cím egy-szersmind a megye összérdekei felölésének elsődleges biztosítékául is szolgáljon. Igyekeztünk az eddigi szellemi erőket nemcsak megtartani, hanem újakkal szaporítani. Ezen kívül a 'Hírharang' rovatot a legváltozatosabbá és érdekesebbé tesszük azáltal, hogy a megye minden jelentékenyebb pontján rendes értesítőket szemeltünk ki és kér-tünk fel.

Fő cikkeink, amennyiben lapunk a Sátoraljaújhelyi Terménytőzsde, a Hegyaljai Bormí-velő Egyesület, s több más közintézet közlönye leend, leginkább az anyagi és társadalmi helyérdekek körül fognak forogni. Tárczánk [a Tárca rovat] pedig a szépirodalomnak lesz jól ápolt virágos kertje.

A Zemplén megjelen hetenként kétszer. Kedden és pénteken. A lap előfizetési ára egész évre 6 ft, fél évre 3 ft, évnegyedre 1,50 ft. Előfizetni vidéken minden királyi postahivatal-nál, helyben a szerkesztő és kiadóhivatalban és Lövy Adolf könyvkereskedésében lehet.

Ifj. Farkas Lajos szerkesztőtárs, **Borúth Elemér** felelős szerkesztő, **Kolener József** kiadótárs.

1874-es szilveszteri számukban szomorúan vallották be, hogy „*a t. közönség eddigi pártfogása éppen nem állt összhangzatban hosszas munkásságunk és áldozatkészségünk sommájával, mely pedig nélkülözhetetlen kellék egy vidéki lap megélhetésére.*” Ennek ellenére elérkezettnek látták az időt a heti kétszeri megjelenésre, amivel a hirdetőknak, akik egyszerre az ipar és kereskedelem képviselői is voltak, szerettek volna kedvezőbb ellenértéket mutatni a reklámba fektetett pénzükért. Új rovatokat is nyitottak a nagyobb települések piaci kimutatásainak közlésével és más, a gazdaközöniséget érdeklő közleményekkel. Ígérték, hogy „*ezek mellett figyelemmel leszünk megyénk s városunk köz és társadalmi*

²⁶ EPA - <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1870&id=4762> és epa.oszk.hu/04700/04772

életében fölmerülő minden nevezetesebb jelenségre is, azokat természetükhöz képest vagy egyszerűen közölve, vagy pedig alávétve a kritika elfogulatlan vizsgálódásának.”

Nagy súlyt fogunk fektetni a hirdetések közlésére, melyek napjainkban a legjobb, legolcsóbb és ezért legrávidebb eszközöknek bizonyultak a sokoldalú adás-vevés közvetítésére. E rovatot úgy fogjuk vezetni, hogy az a helyi és megyei érdekek és szükségleteknek teljesen megfelelő legyen. A szédelgésre alapított hirdetményeket, melyek legtöbb esetben a közönség rászédésére vannak irányozva - dacára hogy azok jövedelmezők és közlésük végett Pestről és Bécsből ismételve megkerestettünk - mint eddig úgy ezentúl is figyelmen kívül fogjuk hagyni.

Aztán hol heti kétszer, hol egyszer megjelenve érkezett el 1884. december, amikor Dókus Gyula, sátorlajújhelyi járási főszolgabíró javaslatát elfogadva a szokatlanul népes megyei közgyűlés a Zemplén megbizta a közgyűlési rendeletek közlésével.²⁷

Olvastatott Matolai Etele alispánnak és kiküldött társainak a f. évi 212. sz. a. kelt megyebizottsági határozatra vonatkozó és a Zemplén című helyi lapnak a megye hivatalos közlönyéül leendő felvétele és támogatása tárgyában kelt véleményes jelentése. Melyben felsorolása mellett azon előnyöknek, melyekben a megye közönsége részesülne az által, ha ezen a társadalmi igényeknek különben is megfelelően szerkesztett helyi lap a megye hivatalos közlönyévé tétetnék és ebben a fontosabb közérdekű kormány- és megyei rendeletek és határozatok közöltetnének a küldöttség javaslatba hozza, hogy a Zemplén című helyi lap a megye hivatalos közlönyévé tétetvén, a megyébe kebelezett községek annak járatására azon feltétel kikötése mellett, hogy azt a 300 lakossal bíró kisebb községek évenként 2 frtért, a 300-tól 600-ig menő lakost számláló községek 4 frtért, végül a megye nagyobb községei 6 frt előfizetési árért kapják, köteleztessenek.

A bemutatott küldöttségi jelentés, valamint Borúth Elemér a Zemplén című helyi lap kiadó-tulajdonosának előterjesztése felolvastatván és tárgyalás alá vétetvén. Tekintettel arra, miképp felette kívánatos és szükséges, hogy a fontosabb kormányrendeletekről, közérdekű megyei határozatokról és körözhvényekről, továbbá pályázati, árlejtési és egyéb közérdekű hirdetményekről a megye közönsége egy helyi lap útján kellőképpen értesítessék. Tekintettel arra, hogy az újabb végrehajtási törvény 102. és 152. §-ai szerint a bírói árverések 300 frtot meghaladó, de 2000 frt-nál nem nagyobb értékű ingóságokra és ingatlanokra vonatkozólag a helyi lapban rendeltetik közhírré tétetni. Felette kívánatos, hogy az ily hirdetményeket tartalmazó helyi laphoz mindenki hozzájuthasson.

Tekintettel továbbá arra, hogy egy ily helyi lapnak mentül nagyobb elterjedése úgy a köznép művelődésének, mint különösen megmagyarosodásának is hatékony eszköze leend. Tekintettel végül arra, hogy a küldöttség által javaslatba hozott és a kiadó-tulajdonos által is elfogadott feltételek mellett, a lap megszerzése az egyes községeknek alig érezhető csekély anyagi áldozatukba kerül. Mindezen fontos indokok figyelembevételével a Zemplén című helyi lap a megye hivatalos közlönyéül nyilvánítatván, Borúth Elemér kiadó-tulajdonos nyilatkozata alapján köteleztetik, hogy ezen hivatalos közlönyben mindazon közérdekű kormányrendeleteket, megyei határozatokat közgyűlési- és közigazgatási bizottsági jegyzőkönyveket, pályázatokat és körözhvényeket melyeket a megye központi hatósága vagy a járási szolgabírók hozzá átküldenek, díjtalanul közölni köteles leend.

Magában értetődvén, hogy a lapban megjelenő közlemények a megye területén kellőképpen közhírré tétetve lesznek tekintendők, ezen hivatalos közlönynek a megye területén lévő

²⁷ Zemplén - 1884. december 28. 15. évfolyam 52. szám és 1885. január 4. 16. évfolyam 1. szám.

községek részére a küldöttség által javaslatba hozott előfizetési ár mellett leendő megszerzése ezzel elrendeltetvén, a szolgabírának egyidejűleg köteleességükké tétetik, hogy az egyes községeket ezen hivatalos közlöny előfizetési árának az 1885. évi költségvetésbe leendő pótlólagos felvételére, a községi bírakat pedig ezen előfizetési összegeknek a lapkiadó-tulajdonosához való beküldésére kellőkép utasítsák.

Nagy volt az öröm, végre biztos havi bevétellel számolhattak. Nem tartott sokáig a megnyugvás. Alig másfél évvel később a következő gyászhirot olvastuk a Zemplén első oldalán:²⁸

Özv. Steiger Alajosné szül. Evva Ottilia, úgy maga mint gyermekei: Andor, Gyula és Jolánka, nemkülönben Evva András és neje Balásházy Terézia s gyermekei, valamint Steiger Irma és számos rokonaik nevében fájdalomtól megtört szívvel jelentik hön szeretett férjének, apjuknak, vejöknek és nagybátyjának Steiger Alajosnak, (Borúth Elemér) a Petőfi-társaság s Zemplén megye bizottsági tagjának és a Zemplén szerkesztőjének, f. évi augusztus 26-ik napján, reggeli 9 órakor, élte 53-ik, boldog házasságának 15-ik évében tüdősorvadásban történt gyászos elhunytát. Hült teteme f. évi augusztus 27-én d. u. 5 órakor fog a ref. egyház szertartása szerint a s.-a.- ujhelyi sírkertbe örök nyugalomra tétetni. Áldás lengjen a legjobb férj, apa, vő és sógor hamvai felett!

Egy korszak – a Zemplén első időszaka – Borúth halálával véget ért. A szerkesztői feladatokat nehéz szívvel Payzsoss Andor, Horváth József és Dongó Gyárfás Géza vették át²⁹, remélve, hogy a végakarat teljesítése és Borúth szellemi örökségének továbbvitele „*a mélyen tisztelt olvasóközönség érzületében legalább kedvezőten visszhangra találni nem fog.*”

A korszakhatár meghatározása nem öncélú, bár elsőre talán érthetetlennek tűnik. Személyekhez kötődően volt célszerű meghatározni a sajtótörténeti időszakokat. Értelmezésünk szerint, ha az első időtartomány (1870-1886) Borút Elemér nevéhez köthető, a második (1886-1902) joggal nevezhetjük el Dongó Gyárfás Gézáról, aki 1902. februártól távozott a lap éléről.³⁰

Az eddigi hetilap 1902-ben teljes profilváltáson esett át. A február 25-én megjelent 9. szám fejlécében igazodási ponként már nem társadalmi és irodalmi, hanem politikai lap megjelölés szerepel. Ezzel együtt az eddigi felelős szerkesztő, Dongó Gyárfás Géza is visszavonult felelősségteljes posztjáról. Elhatározásában *személyes okok, szakmai ambícióinak változása*, Sátoraljaújhely rendezett tanácsú várossá nyilvánításával beköszöntött *társadalmi mozgások* (ezáltal a *sajtóviszonyok megváltozása* és a *kommunikáció egyre gyorsuló üteme*), egyaránt szerepet játszhattak.

Kislánya egy esztendővel előtti öngyilkossága soha be nem gyógyuló sebet ejtett a család lelkén, egyben meghatározta további életüket is. Házukat azonnal eladták, és szinte kézzel fogható volt, hogy a városból is elköltöznek. Ez azonban nem történt meg, hiszen ezer szállal kötődtek Sátoraljaújhelyhez, ami mostantól nem csak a kenyérkeresetet, de a tragikusan elhunyt gyermek emlékének ápolását is jelentette. Dongó Gyárfás Géza a munkájába temetkezett. Vármegyei számvevősege mellett az 'Adalékok Zemplén vármegye történetéből' című periodika útnak indítása is a nevéhez fűződik, amit alapításától, 1895-től szerkesztett.³¹

„Lapunk szerkesztőjének kezdesére és kiváló szakerők közreműködésével nagybecsűnek ígérkező irodalmi vállalatot szándékozunk még ez év folyamán megindítani. A vállalat 25 kr-os, [~1300 Ft] havonként legalább két ívre terjedő füzetekben jelenik meg. Az első (az októberi) füzet, ha a t. közönség és a t. vármegye irányadó köreinek érdeklődése s pártfogása lehetővé teszi, már a jövő hónapban sajtó alá kerül és mutatóul bárkinek is, ha

²⁸ Uo. 1886. augusztus 29.

²⁹ Uo. szeptember 5.

³⁰ Bővebben lásd: Hajdu 2025, IX. kötet - Bevezetés.

³¹ Akkoriban a médiakampány azt jelentette, hogy a Zemplén-ben pár alkalommal meghirdették a készülő kiadványt, és kérték a közönség szíves pártfogását. Az 'Adalékok' első felhívása 1895. augusztus 18-án kelt. Közli: Hajdu, 2025. V/292.

kívánni fogja, megküldetik. A füzetes irodalmi vállalatnak címe, mely irányát is kifejezi, ez lesz: »Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez.« Legközelebb bő tájékozást nyújt az 'Adalékok' előfizetésére vonatkozó felhívás, melyet a »Zemplén« t. közönségének előre is igen becses figyelmébe ajánlunk. A Zemplén kiadóhivatala.”

Emellett a sokkal kevesebb problémával és konfliktussal járó vármegyei hivatalos lap szerkesztésével is őt bízta meg Dókus Gyula vármegyei főjegyző.³²

„A törvényhatósági bizottság 1902. évi február 18-án tartott közgyűlésében 39/14194. szám alatt hozott határozatával a Zemplén kiadóját, a lap hivatalos jellegének megszüntetésével a hivatalos, közlemények kötelező közlésétől, a községeket pedig a lap előfizetési kötelezettségétől felmentette, engem pedig arra utasított, hogy a gazdálkodó választmány közbejöttével addig is, míg az 1901. évi XX. t.-c. 32. és 33. §§. értelmében kiadandó vármegyei ügykezelési szabályzat egy hivatalos lap létesítése iránt intézkedni fog, a hivatalos közlemények közzététele végett egy, a vármegye által kiadandó hivatalos lap megindítása iránt intézkedjem.”

1902. február 23-án hosszú búcsújában többek között ezt írta. „Ez mai számmal az utolsó Zemplén kerül ki az én szerkesztésemből, mert már a jövő számtól kezdve a Zemplén politikai lappá alakul át. Leteszi a hivatalos jelleget, magába kebelezi a február 19-én utolszor megjelent Zempléni Újságot s mint ilyen új szerkesztőséget kap.” Ezt már az előbb említett társadalmi átrendeződés, egyben pedig az információcsere addig elképzelhetetlen intenzitásának mértéke eredményezte. Egy időben már négy helyi lap jelent meg, és aki adott magára valamennyit, azaz hosszútávú piacvezetői tervei keletkeztek vagy meg sem szüntek, nem elégedhetett meg azzal, hogy hetente egyszer jelenik meg. Az azonnali reagálás lehetősége is létfontosságúvá vált, hiszen az álhírek, bulvárhírek, pletykák és mendemondák, valamint az állandó politikai revolverezés fórumává vált, 1898-ban először megjelent Felsőmagyarországi Hírlap írásai a közhangulat jelentős befolyásolására váltak alkalmassá. A Zemplén ezt így látta egyik beköszöntő szerkesztőségi cikkében:³³

„Hiszen igaz, úgy szép az élet, ha zajlik. De az ég szerelmére, Sátoraljaújhelyben már fülsikétítő orkesztrum a sajtó. Itt már minden kicsiségért olyan port csapunk, ami a dolog érdemén messze túlhalad. Helyes, legyen harc, ha van rá közérdekű ok. De a harc, mint öncél, nem lehet alapja az újságírásnak. Mert magával hordja az izgatás, a lázítás, a gyanúsítás, a hazugság veszélyes fegyvereit. A közönség pedig egy ideig örömmel nézi a veszekedést, de ennek ára az, hogy az újság komolyságán és alaposságán esik halálos sérelem.

Azért mi nem mondjuk, hogy a mi politikánk az abszolút béke politikája lesz. Igen, kihúzzuk mi is a fringiát, ha van rá ok, mert a nagy igazságok mégiscsak a harc hevében pattannak ki, de nyilatkozatokkal telehintett, dörgedelmes 'Arizona kikker' nem leszünk, s evvel csak a vidéki magyar újságírás nemes ügyének fogunk szolgálatot tenni.”

Nem csak a hírlapírók személyes ellentétének, sokkal inkább a polarizált politikai viszonyoknak tudhatóan sajtóperek, párbajok és üzengetések, személyeskedések sora kísérte az esztendőt.

Zemplén - 1902. február 25. – 32. évf. 9. szám

Politikai hírlap. Megjelenik minden második napon (kedd, csütörtök és szombaton este).

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Sátoralja-Ujhely, főtér 9. szám.

Ifj. Meczner Gyula főszerkesztő. Bíró Pál felelős szerkesztő. Dr. Hám Sándor főmunkatárs.

Előfizetési ára: egy évre 12 korona. Fél évre 6 korona, negyedévre 3 korona. Egyes szám ára 8 fillér.

³² ZVM Hivatalos lapja, I. évfolyam 1. szám. 1902. március 15. – Ez – és a lap megjelenése egyáltalán – sajtóvitát szült a Felsőmagyarországi Hírlap kezdeményezésére. Ennek ismertetése e rövid bevezetőnek nem lehet része.

³³ Hajdu, 2025. IX/33.

A heti háromszori megjelenés kétszeres tartalomnövekedést jelentett. Ami nem feltétlenül a hírek mennyiségét, hanem a kommentárok, közlemények, tanulmányok, esszék és egyéb írások számának és terjedelmének emelkedését hozta. Sokan és sokat foglalkoztak a kivándorlással, a drágasággal, a szegénységgel, az erősödő pánszláv mozgalmakkal, a városi beruházásokkal és a tisztviselői béremeléssel.

Sok tekintetben véve is korszakhatárt jelent Sátoraljaújhely életében az 1902-es esztendő. A törvényhatósági jogokkal felvértezett város második önkormányzati választása után véglegesen eldőlt, hogy Sátoraljaújhely mostantól *mindenki által elfogadottan várossá lett*. (1898-1901 között az erősödő helyi Függetlenség Párt vezetése - és szimpatizánsai - kétségbe vonta a nagyközségi státusz feladásának jogosságát és időszerűségét.).

A 17 év örökös alispánja, a köztisztelettel és megbecsüléssel körülvett Matolay Etele idén adta be nyugdíjazási kérelmét. Kislánya, Zsófia, 18 éves korában, 1892. nyarán, felesége, Szerdahelyi Amália, 1899. márciusában meghalt. A tudósításokból úgy tűnik, hogy - talán magányként megélt egyedülléte miatt is - az egykori 48-as honvéd főhadnagy a helyi politika felé fordult és aktív szerepet vállalt a Függetlenségi Párt mindennapi tevékenységében. Molnár István főispán 1901. májusi nyugdíjba vonulása után érezhetően nem találta helyét a vármegyén. Ennek okozói – mint búcsúzásként elmondta - elsődlegesen a megyei önállóságot csorbító kormányzati rendeletek és törvényi változások voltak. Mi csak a gyanúperrel élhetünk, hogy mindezekon kívül 28 év alispáni munka után nem sok feladat maradhatott, amit kihívásként és örömmel végezhetett volna az apparátus vezetésében. Az ellenzéki Függetlenségi Párt jelöltjeként elindult az önkormányzati képviselőválasztáson, a leginkább kormánypárti (III.) kerületben, és nem választották meg. **Valószínűleg úgy gondolták, hogy ő (és pl. Fejes István református lelkész) bárhol indulnak is, nyerni fognak éppen az említett közismertség és tisztelet okán. Rosszul taktikáztak. Mással és más korban is előfordult már.**

III. A kötet

A kötet címével kapcsolatban eddig vagy 15 lehetséges változat került a jegyzetfüzetünkbe, ezért kérem, nézzék el nekünk, hogy konkrét fejezetcímekkel sem tudunk szolgálni, de a haladási irány nagyjából megfogalmazható. A következő főbb témaköröket szeretnénk feldolgozni (a sorszámok nem sorrendiséget mutatnak, a felsorolásban vannak segítségünkre és a témákban is lesznek címbeli változások, összevonások az bevezetőben, illetve az I. fejezetben írtaknak megfelelően).

1. Közlekedés

- (hogyan, mivel: gyalog, szekéren, vonattal, kerékpáron, autóval)
- (hol: vicinális úton, országúton, belterületen, vasúton)

2. Kommunikáció

- (hogyan: személyes, levél, távirat – távíró – telefon)

3. Kapcsolatok

- (helyszínek: utca, közösség, bál, multság, ebéd, vacsora, fogadás, magán multság, tánciskola)
- (szintjei: belső magánélet – udvarlás, eljegyzés, esküvő. társadalmi magánélet: befogadás, kirekesztés)
- (hivatalos)

4. Községi gravitáció

- (szintek: nincstelenek, munkások, polgárok, mágnások)
- (egyesületek: munkások, polgárok, mágnások, gazdaság)

5. Város

- (kereskedelem: üzletek, piac, vásár, árak, bérek)
- (fejlesztés: villany, telefon, víz, utcák)
- (egészség: járványok, szemét, szennyvíz)
- (vendéglátás: kocsmától a szállodáig)
- (közigazgatás - vármegye, város)

6. Drámák, tragédiák

- (tűz, gyilkosság, öngyilkosság, erőszak)
- (bűnök, büntetések, börtön)

7. Család

- (születés, nevelés, oktatás, halál, temetés)
- (nők: helyzetük és szerepük a családban, munkában, az életben)
- (szexualitás)
- (öltözködés, divat, lakáskultúra)
- (táplálkozás, higiénia)

8. Politika

- (önkormányzati- és országgyűlési választás: jelöltek, választók, kampány, eredmény)

Készítette: Hajdu Imre

Sárospatak, 2025. december 15.

.....
Lakos Krisztina elnök,
Inventárium Alapítvány

INVENTÁRIUM ALAPÍTVÁNY
2641 Támok, Dózsa György út 33.
Adószám: 19378835-1-13
Bankszámla: 11600006-00000001-98887708